

Het einde van het einde van de wereld

Jonathan Franzen

Het einde van het einde van de wereld

Essays

Vertaald door Peter Abelsen en Robert Neugarten

2018 Prometheus Amsterdam

Oorspronkelijke titel *The End of the End of the Earth*

© 2018 Jonathan Franzen

© 2018 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Peter Abelsen
en Robert Neugarten

Omslagontwerp Jan van Zomeren

Foto omslag Kyle W. Anstey/Getty Images

Foto auteur Shelby Graham

Foto binnenwerk *Georgia Russell*, © 2009 Sarah Stolfa,
met toestemming van Artisan/Workman Publishing Company, Inc.

Opmaak binnenwerk ZetSpiegel, Best

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3733 5

Inhoud

Het essay in donkere tijden	7
Manhattan, 1981	29
Waarom vogels ertoe doen	36
Wees zuinig op wat je liefhebt	43
Kapitalisme in hyperdrive	70
Wees vervloekt	77
Een vriendschap	98
Sympathie en medeleven	108
Tien regels voor de romancier	122
Gemist	123
The Regulars	143
Onzichtbare verliezen	150
13 september 2001	170
Ansichtkaarten uit Oost-Afrika	173
Het einde van het einde van de wereld	182
Kort zicht	217

Het essay in donkere tijden

Als we het essay volgens de klassieke definitie beschouwen als een *proeve* – een subjectief, op persoonlijke ondervinding gebaseerd vertoog dat geen absolute geldigheid veronderstelt – dan kunnen we zeggen dat we momenteel een essayistische bloeiperiode doormaken. Naar welk feestje je vrijdagavond bent geweest, je ervaringen met een stewardess, je mening over de laatste politieke heisa: aan sociale media ligt de aanname ten grondslag dat zelfs het miniemste subjectieve microvertoog niet alleen de moeite van het opschrijven waard is, als in een dagboek, maar ook het delen met anderen. Het is een aanname die in heel Amerika vigeert. Kranten als *The New York Times*, voorheen toonbeelden van neutrale journalistiek, zijn van toon veranderd om ruimte te geven aan het Ik van verslaggevers, met hun eigen stem, meningen en indrukken. Boekrecensenten voelen zich er steeds minder toe gedwongen om hun besprekingen een objectief karakter te geven. Vroeger deed het er niet toe of personages als Raskolnikov of Lily Bart sympathiek waren, maar de persoonlijke gevoelens van de bespreker zijn nu zo belangrijk dat ‘sympathie’ wezenlijk is voor het literaire oordeel. Bovendien neemt literaire fictie steeds vaker een essayistisch karakter aan. In enkele van de succesvolste romans van de laatste jaren, bijvoorbeeld die van Rachel Kusk en Karl Ove

Knausgard, is de methode van het introspectieve verslag verder doorgevoerd dan ooit. Hun fanatiekste bewonderaars zullen beweren dat fantasie en verbeeldingskracht overleefde trucjes zijn, dat het aanmatigend is, een vorm van kolonialisme zelfs, om het innerlijke leven te willen beschrijven van andere personages dan je ik-figuur – dat autobiografie de enige authentieke en legitieme manier is om een verhaal te vertellen.

En ondertussen is het persoonlijke essay – het genre van eerlijk zelfonderzoek en diepgravende bespiegelingen over ideeën, zoals dat werd ontwikkeld door Montaigne en op een hoger plan werd gebracht door Emerson, Woolf en Baldwin – in verval. De meeste grote tijdschriften zijn er vrijwel mee opgehouden zulke essays te publiceren. Het is een vorm die voornamelijk voortleeft in bladen die gezamenlijk minder lezers hebben dan Margaret Atwood volgers op Twitter. Moeten we de teloorgang van het zuivere essay betreuren? Of moeten we ons verheugen over zijn transformatie in een vorm die het grote publiek aanspreekt?

Een persoonlijk en subjectief micronarratief. Het weinige wat ik heb opgestoken over het schrijven van essays, werd me geleerd door mijn redacteur bij *The New Yorker*, Henry Finder. In 1994 meldde ik me voor het eerst bij Henry als would-be-journalist in acute geldnood. Met meer geluk dan wijsheid kwam ik tot een publicabel artikel over de U.S. Postal Service, waarna mijn onbeholpenheid de overhand nam en ik tot een onpublicabel artikel over de Sierra Club schreef. Voor Henry was dat aanleiding om te zeggen dat ik misschien meer aanleg had voor het schrijven van essays. ‘Want als journalist wordt het niks met jou,’ hoorde ik hem denken, en in mijn schrik daarover ontkende ik die aanleg ten stelligste. Ik was opgevoed met een middenwesterse afkeer van ‘over jezelf kletsen’, en hield er als gemankeerd romanschrijver het bijkomende vooroordeel

op na dat je dingen niet moest *beweren* als je ze ook kon *suggereren*. Maar die geldnood was er nog steeds, dus bleef ik Henry bellen om opdrachten voor boekbesprekingen. Bij een van die gesprekken vroeg hij of ik belangstelling had voor de tabaksindustrie, waaraan Richard Kluger een historische studie had gewijd. Mijn onmiddellijke reactie was: 'Sigaretten zijn wel het laatste waaraan ik wens te denken.' Waarop Henry minstens zo onmiddellijk zei: 'Dan moet je er júist over schrijven.'

Dat was de eerste les die Henry me leerde, en ik vind het nog steeds de belangrijkste. Na als twintiger tien jaar te hebben gerookt, was het me als dertiger twee jaar gelukt om van sigaretten af te blijven, maar toen ik de opdracht voor dat stuk over de Postal Service kreeg, en daarmee de stress om me bij telefoontjes te moeten voorstellen als journalist van *The New Yorker*, had ik de gewoonte weer opgevat. In de jaren daarna bleef ik mezelf beschouwen als niet-roker, of op z'n minst als iemand die zo vastbesloten was weer te stoppen, dat ik eigenlijk al een niet-roker was terwijl ik nog rookte – een geestelijke quantumgolf functie waarin ik tegelijk een straffe roker en een strikte niet-roker kon zijn, zolang ik mezelf maar niet onder de loep nam. En het was me duidelijk dat ik niet over sigaretten zou kunnen schrijven zonder mezelf onder de loep te nemen. Want dat doe je als je essays schrijft.

Ook was er het probleem van mijn moeder, wier vader aan longkanker was gestorven en die fanatiek antitabak was. Ik had mijn gewoonte meer dan vijftien jaar voor haar verborgen weten te houden, en ik had die ambivalentie over mijn rokersschap nodig omdat ik het vervelend vond om tegen haar te liegen. Zodra het me lukte om opnieuw te stoppen, en dan definitief, werd de quantumgolf opgeheven en was ik weer ondubbelzinnig de niet-roker die ik mezelf had voorgespiegeld te zijn – maar pas nadat ik dat stuk had geschreven, en als roker uit de kast was gekomen.

Henry was als wonderkind van in de twintig door Tina Brown aangenomen bij *The New Yorker*. Hij had een kortademige spreektrant, een soort welbespraakt gemompel, als verfijnd proza in een amper leesbaar handschrift. Ik had groot ontzag voor zijn intelligentie en eruditie en was al snel behept geraakt met de angst om hem teleur te stellen. Zijn nadruk in ‘dan moet je er júst over schrijven’ schonk me de hoop dat ik een bescheiden plekje in zijn aandacht had verworven.

Dus ging ik aan de slag met dat essay, stak elke dag de brand in een stuk of vijf lightsigaretten, liet de rook door een ventilator het raam van mijn woonkamer uitblazen, en leverde ten slotte het enige stuk ooit bij Henry in dat hij niet hoefde bij te schaven. Ik weet niet meer hoe mijn moeder het in handen kreeg, en hoe ze me haar verontwaardiging over mijn bedrog kenbaar maakte, per brief of telefoon, maar ik weet nog wel dat ze me daarna liefst zes weken doodzweeg – veruit de langste periode ooit dat ze me heeft genegeerd. In dat opzicht ging het precies zoals ik had gevreesd. Maar toen ze eroverheen was en me weer brieven begon te sturen, kreeg ik voor het eerst het gevoel dat ze me écht had gezien, als de zoon die ik in werkelijkheid was. Niet dat ik mijn ‘ware ik’ altijd voor haar had verborgen – meer dat er nooit een zichtbaar ‘ik’ was geweest.

Kierkegaard steekt in *Of/Of* de draak met de ‘drukbezette man’, voor wie die drukte een manier is om een eerlijke confrontatie met zichzelf te ontlopen. Je kunt ’s nachts wakker worden met het besef dat je je eenzaam voelt binnen je huwelijk, of de vraag welke gevolgen je consumptiegedrag voor de planeet heeft, maar de volgende dag heb je duizend-en-een dingen te doen, en de dag daarna duizend-en-een andere. Zolang er maar geen eind komt aan zulke dingen, hoef je nooit stil te staan bij de vragen die er echt toe doen. Het schrijven of lezen van een essay is niet de enige manier om stil te staan bij de vraag wie je

eigenlijk bent of wat je leven voorstelt, maar wel een goede manier. En als je bedenkt hoe on-druk Kierkegaards Kopenhagen was vergeleken bij onze wereld, lijken die subjectieve tweets en haastige blogjes niet zo essayistisch meer. Dan lijken het eerder middelen om jezelf te vrijwaren van dat waarmee een echt essay je zou kunnen confronteren. We brengen een groot gedeelte van onze dagen door met het lezen, op schermen, van dingen waarvoor we nooit een echt boek zouden openslaan – en maar klagen dat we het zo druk hebben.

Ik stopte in 1997 voor de tweede keer met roken, en in 2002 voor de laatste keer. En in 2003 voor de allerlaatste keer, als ik de rookvrije nicotine buiten beschouwing laat, die door mijn aderen jaagt terwijl ik dit schrijf. Pogingen om essays te schrijven hebben geen eind gemaakt aan de meervoudigheid van mijn 'ik' – ik ben nog steeds een door zijn impulsen beheerste verslaafde, een tobber over mijn gezondheid, een eeuwige tiener, iemand die met zelfmedicatie tegen zijn depressieve inslag vecht. Wat verschilt, als ik ervoor ga zitten om de confrontatie met mezelf aan te gaan, is dat dit meervoudige zelf *substantie* aanneemt.

Een van de mysteries van literatuur is dat de persoonlijke substantie die zowel door de lezer als de schrijver wordt waargenomen, buiten hun beider lichaam is gelegen: ergens op een bladzij. Hoe kan het dat ik 'echter' op mezelf overkom als ik schrijf dan in mijn lichamelijke zelfervaring? Hoe kan het dat ik me meer met een ander verbonden voel als ik haar woorden lees dan wanneer ik naast haar zit? Een deel van het antwoord is dat zowel schrijven als lezen volledige aandacht vergt, maar het heeft ook te maken met de vorm van *ordering* die alleen op een bladzij kan worden verricht.

Op dit punt moet ik misschien twee andere lessen noemen die ik van Henry Funder leerde. De ene was dat *ieder essay, hoe*

betogend ook, een verhaal vertelt. De andere was: *Er zijn maar twee manieren om materiaal te ordenen: 'dit hoort bij dat' en 'dit volgde op dat'.* Deze twee voorschriften lijken misschien vanzelfsprekend, maar iedereen die opstellen van scholieren of studenten moet beoordelen, weet wel beter. Mij was het in het begin allerm minst duidelijk dat een betogend stuk aan de regels van drama moet beantwoorden. En toch is dat zo. Hoort een helder betoog niet te beginnen met een duidelijke probleemstelling? En hoort daar vervolgens geen prikkelende gedachte op te volgen, die een uitweg uit dat probleem suggereert, gevolgd door verfijnende bezwaren en tegenargumenten, en tot slot een aantal wendingen die uitkomen op een verrassende en bevredigende conclusie?

Als je Henry's opvatting overneemt dat een geslaagd essay bestaat uit materiaal dat geordend is in de vorm van een verhaal, en mijn eigen mening deelt dat onze identiteit is opgebouwd uit de verhalen die we over onszelf vertellen, dan wekt het geen bevreemding meer dat de handeling van het schrijven of het plezier van lezen een fikse dosis persoonlijke substantie oplevert. Als ik in mijn eentje door het bos loop of met iemand uit eten ga, word ik gebombardeerd met de meest uiteenlopende zintuiglijke prikkels. Schrijven daarentegen sluit bijna alles buiten, werpt me terug op letters en leestekens en dwingt me in een welbepaalde richting. Soms kom je bij het ordenen van elementen tot de ontdekking dat een vertrouwd verhaal een andere betekenis heeft dan je dacht. Soms merk je bij het bepalen van een argumentatieve lijn (*'uit dit volgt dat'*) dat er een heel andere vertelvorm nodig is. Bij het construeren van een overtuigend verhaal kunnen ideeën en gevoelens uitkristalliseren die je slechts vagelijk in jezelf aanwezig wist.

Als je materiaal zich niet leek te lenen voor een vertelvorm, had je volgens Henry alleen nog de optie om het in categorieën

te verdelen, elementen naar vergelijkbaarheid te sorteren: *'dit hoort bij dat'*. Dit is op z'n minst een manier om overzichtelijk te schrijven. Maar ook patronen kunnen in verhalen veranderen. Om het feit te begrijpen dat Donald Trump verkiezingen won die hij dik had moeten verliezen, is het verleidelijk een *'dit volgde op dat'*-verhaal te construeren: Hillary Clinton sprong slordig met haar e-mails om, het ministerie van Justitie koos ervoor haar niet te vervolgen, maar toen kwamen de mails van Anthony Weiner in de openbaarheid, en toen vertelde James Comey het Congres dat Clinton alsnog in de knoei zou kunnen komen, toen won Trump de verkiezingen. Maar het kan vruchtbaarder zijn om 'dit' bij 'dat' te plaatsen: Trumps overwinning valt onder dezelfde categorie als de Brexit en het opkomen van nationalisme en vreemdelingenhaat in Europa. Clintons lakse houding jegens die e-mails hoort bij de onhelderheid van haar boodschap en haar besluit niet harder campagne te voeren in Michigan en Pennsylvania.

Op verkiezingsdag was ik in Ghana, om te vogelen met mijn broer en twee vrienden. James Comeys rapportage aan het Congres had in de dagen voor mijn vertrek zijn weerslag gehad op de peilingen, maar de gezaghebbende website van Nate Silver, Fivethirtyeight, gaf Trump nog steeds maar 30 procent kans om te winnen. Na vervroegd mijn stem te hebben uitgebracht, was ik niet overmatig ongerust in Accra aangekomen, ingenomen met mijn besluit om de laatste week van de campagne niet tienmaal per dag op Fivethirtyeight te kijken.

In Ghana gaf ik me over aan een andere vorm van dwangmatigheid. Ik ben tot mijn schande iemand die in de wereld van de vogelarij een lijstjesmaker wordt genoemd. Niet dat ik vogels niet zou waarderen om hun eigen kwaliteiten – ik trek er wel degelijk op uit om van hun schoonheid en verscheidenheid te

genieten, en meer op te steken over hun gedrag en de ecosystemen waarvan ze deel uitmaken, en om lange aandachtige wandelingen te maken in nieuwe omgevingen. Maar ik houd ook lijstjes bij, en meer dan me betaamt. Ik houd niet alleen de vogelsoorten bij die ik over de hele wereld heb gezien, maar ook die per afzonderlijk land, en per Amerikaanse staat, en op kleinere schaal, zoals in mijn achtertuin, én per jaar sinds 2003. Het lukt me doorgaans om dat dwangmatige tellen te rationaliseren als een onschuldig spelletje binnen de context van mijn passie, maar ik ben dus wel dwangmatig en dat maakt me in morele zin de mindere van vogelaars die het puur is te doen om het plezier van het kijken naar vogels.

Met de reis naar Ghana bood ik mezelf de kans mijn vorige jaarrecord van 1286 soorten te breken. Ik was voor 2016 al over de 800 en ik had online gezien dat reizen zoals de onze bijna 500 soorten konden opleveren, waarvan er maar enkele ook in de Verenigde Staten voorkomen. Als ik 460 soorten kon zien die uniek waren voor Afrika, en mijn zevenurige tussenstop in Londen gebruikte om twintig makkelijk vindbare Europese te zien in een park bij Heathrow, werd het mijn beste jaar ooit.

We zagen geweldige vogels in Ghana, spectaculaire turako's en bijeneters die je alleen in West-Afrika vindt, maar in de weinige bossen die het land nog telt wordt intensief gejaagd en gekapt, en onze wandelingen waren niet zozeer productief als wel bloedheet. Op de avond van verkiezingsdag hadden we onze kansen al verspeeld op het zien van een aantal soorten waarvoor ik was gekomen. De volgende ochtend vroeg, toen de stembureaus aan de westkust van Amerika nog open waren, zette ik mijn telefoon aan om de zoete bevestiging te smaken dat Clinton de verkiezingen aan het winnen was. In plaats daarvan zag ik ontredder berichten van mijn vrienden in Californië, met foto's van hoe ze mismoedig naar de tv stonden, en mijn

vriendin die zich op de bank tot een bal had gerold. De kop van de *Times* luidde: ‘Ook North Carolina naar Trump, Clintons kansen slinken.’

Er zat niets anders op dan maar weer uit vogelen te gaan. Op weg naar Nsuta Forest, tussen vrachtwagens die over het asfalt denderden zoals ik Trump in gedachten door Amerika zag denderen, klampte ik me vast aan de gedachte dat Clinton in ieder geval nog kansen had en zag ik zwarte dwergneushoornvogels, een Afrikaanse koekoekswouw en een melancholische specht. Het werd een zweterige maar bevredigende ochtend, die, toen we weer bereik hadden op onze telefoons, eindigde met het nieuws dat de ‘kortvingerige proleet’ (de memorabele bijnaam die het blad *Spy* hem gaf) de nieuwe president van mijn land was. Op dat moment zag ik in wat mijn brein had gedaan met de 30 procent die Nate Silver hem had toebedeeld. Op de een of andere manier had ik dat percentage omgezet in het idee dat de wereld er in het ergste geval 30 procent beroerder aan toe zou zijn na de verkiezingen, terwijl het in werkelijkheid natuurlijk een risico van 30 procent inhield dat de wereld er 100 procent beroerder aan toe zou zijn.

Toen we naar het drogere en legere noorden van Ghana reisden, kruisten er wat vogels ons pad die ik al heel lang had willen zien: krokodilwachters, zuidelijke karmijnrode bijeneters en een mannetjesviervleugelnachtzwaluw, met buitenissige sierpluimen aan zijn vleugels, die hem er in volle vlucht doen uitzien alsof hij aan twee vleermuizen probeert te ontkomen. Maar we raakten steeds verder achter op het schema dat ik nodig had voor mijn jaarrecord. Ik bedacht nu pas dat er op de lijsten die ik online had gezien ook vogels stonden die je alleen kon horen en nooit te zien kreeg, terwijl ik alleen die mocht tellen welke ik zag. Die lijsten hadden me hetzelfde soort valse hoop geboden als de cijfers van Nate Silver. Alle verhoopte vo-

gels die ik nu miste, verhoogden de druk om de rest wél te zien, zelfs die waarop de kans klein was, als ik mijn record wilde breken. Het was maar een stomme jaarlijst, niets om overstuur van te raken, maar ik was in de ban van die krantenkop op de ochtend na verkiezingsdag, en in plaats van 275 kiesmannen had ik 460 soorten nodig, en mijn kansen slonken. Pas vier dagen voor het einde van onze reis, op de oever van een stuwmeer bij de grens met Burkina Faso, waar ik vijf of zes graslandvogels had willen zien en er nul zag, zag ik mijn nederlaag onder ogen. Ik werd me er opeens van bewust dat ik thuis had moeten zijn om mijn vriendin te troosten en de enige eigenschap te benutten die als onverbeterlijke zwartkijker in je voordeel werkt: het vermogen te lachen in donkere tijden.

Hoe had de kortvingerige proleet het Witte Huis kunnen bereiken? Toen Hillary Clinton het weer kon opbrengen interviews te geven, gaf ze voeding aan een ‘dit hoort bij dat’-verklaring voor haar karakter door een ‘dit volgde op dat’-verhaal te verkondigen. Het was niet van belang dat ze een rommeltje van haar e-mails had gemaakt en zich de frase had laten ontvallen dat de helft van Trumps aanhangers in een ‘vergaarbak voor minkukels’ thuishoorden. Het deed er volgens haar niet toe dat Trump-stemmers misschien wel gerechtvaardigde bezwaren hadden tegen de progressieve elite die zij vertegenwoordigde; dat ze weinig ophadden met vrije handel, open grenzen en automatisering die ten koste gingen van de middenklasse; dat ze een afkeer hadden van een federale overheid die grootstedelijk-progressieve waarden opdrong aan de conservatieve plattelandsbevolking. Volgens Clinton moest haar verlies worden toegeschreven aan James Comey – en misschien ook wel aan de Russen.

Ik had mijn eigen verhaalmatige uitleg. Toen ik uit Afrika

terugkeerde naar Santa Cruz, merkte ik dat mijn progressieve vrienden er nog steeds niets van begrepen dat Trump had gewonnen. Ik moest terugdenken aan een discussieavond waaraan ik ooit had deelgenomen met de socialmediaexpert Clay Shirky, die ons gehoor vertelde hoe ‘geschokt’ de New Yorkse restaurantcritici waren geweest toen Zagat, een op crowdsourcing gebaseerde site, het Union Square Café tot het beste restaurant van de stad had uitgeroepen. Shirky’s conclusie was dat professionele critici lang niet zo slim zijn als ze zelf denken. En dat ze in deze tijd van big data ook niet echt meer nodig zijn. Ik verzweg maar even dat het Union Square Café ook mijn lievelingsrestaurant was (de inzenders naar Zagat hadden gelijk!) en was tegen Shirky ingegaan met de vraag of critici ook dom en overbodig waren als ze Alice Munro een betere schrijver vonden dan James Patterson. Maar nu werd zijn standpunt bevestigd door Trumps overwinning. De sociale media hadden Trump in staat gesteld de gevestigde commentatoren te omzeilen – in staten zonder duidelijke Democratische of Republikeinse meerderheid waren er net genoeg kiezers geweest die zijn platte humor en opruiende toespraken ‘beter’ vonden dan Clintons genuanceerde argumenten en bestuurservaring. *Uit dit volgt dat:* zonder Twitter en Facebook was er geen president Trump geweest.

Na de verkiezingen leek Mark Zuckerberg even de verantwoordelijkheid te nemen voor het creëren van een platform voor nepnieuws over Clinton, en min of meer te suggereren dat Facebook actiever zou worden in het uitzeven van zulk nieuws. (Succes daarmee.) Twitter deed op zijn beurt of zijn neus bloedde. En wat konden ze ook anders nu Trump de ene tweet na de andere bleef plaatsen? Zeggen dat dat bijdroeg aan een betere wereld?

In december begon mijn favoriete radiozender in Santa Cruz,

KPIG, al schertsreclame uit te zenden voor psychische hulp aan mensen die verslaafd waren aan het schelden op Trump via Facebook en Twitter. De maand daarna, een week voor zijn inauguratie, organiseerde de Amerikaanse PEN overal in het land evenementen tegen de aanval op de vrije meningsuiting die Trump zou belichamen – maar hoewel zijn reisbeperkingen later problemen zouden opleveren voor schrijvers uit islamitische landen die hier hun stem wilden laten horen, kon je in januari één ding níet van Trump zeggen: dat hij op enigerlei wijze de vrije meningsuiting aan banden legde. Zijn leugenachtige geraas en getier op Twitter waren vrije meningsuiting tot de vierde macht. Een paar jaar eerder had de PEN nog een free-speech award uitgereikt aan Twitter, voor zijn rol bij de Arabische Lente. Ironisch genoeg had de Arabische Lente tot nieuwe en hardere vormen van autocratie geleid, en in Trumps handen toonde Twitter zich nu een instrument om autocratie mee te bevorderen, maar daar hield de ironie niet op. In diezelfde week in januari opperden progressieve Amerikaanse schrijvers en boekhandels een boycot van Simon & Schuster, dat de euvele moed kenbaar had gemaakt een boek te willen uitgeven van de rechtse onruststoker Milo Yiannopoulos. De diepst geschokte boekhandelaren wilden zelfs álle boeken van s&s uit hun winkel bannen, inclusief, vermoedelijk, die van Andrew Solomon, de voorzitter van de PEN. Het kabaal hield pas op toen s&s zijn contract met Yiannopoulos verscheurde.

Trump en zijn alt-rightaanhangers scheppen er plezier in om op politiek correcte tenen te gaan staan, maar dat lukt ze alleen omdat die tenen zo vrijelijk ter betrapting worden aangeboden – door studenten en activisten die het recht opeisen om geen dingen te hoeven horen waarmee ze het niet eens zijn, en de gewoonte hebben ieder idee te overschreeuwen dat afwijkt van hun eigen opvattingen. Die onverdraagzaamheid bloeit vooral

online, waar genuanceerde uitingen worden bestraft door on-aangeklikt te blijven, de algoritmen van Facebook en Twitter je naar content sturen waarmee je het op voorhand eens bent en mensen met een afwijkende mening stil blijven uit angst voor tirades, treiterijen of ontvriending. Het resultaat is een poel waarin je je, waar je ook ronddrijft, gedragen voelt door het volstrekte recht te haten wat je haat. En daarmee komen we op een ander verschil tussen het essay en de subjectieve uitingen waarmee het oppervlakkig gezien verwant lijkt. Het essay is verworteld in literatuur, en goede literatuur (zoals het werk van Alice Munro) stelt je voor de vraag of je bepaalde dingen misschien een beetje verkeerd ziet, of misschien wel volkomen verkeerd, en of mensen redenen zouden kunnen hebben om jou en je zienswijze te verfoeien.

Drie jaar geleden wond ik me enorm op over de opwarming van de aarde. De Republikeinse partij bleef maar liegen dat er geen wetenschappelijke overeenstemming was over het klimaat. In Florida ging het Department of Environmental Protection zelfs zo ver zijn medewerkers te verbieden het woord 'klimaatverandering' te gebruiken, omdat de Republikeinse gouverneur van die staat volhield dat die geen 'onbetwist feit' was. Maar ik was niet minder kwaad op politiek links. Ik had een nieuw boek van Naomi Klein gelezen, *This Changes Everything*, waarin ze de lezer op zijn gemak stelde met de bewering dat het dan wel dringend nodig was iets aan het klimaat te gaan doen, maar dat we nog tien jaar hadden om radicale veranderingen in de wereldeconomie door te voeren en daarmee te voorkomen dat de wereldwijde temperatuurstijging aan het eind van de eeuw meer dan twee graden Celsius zou bedragen. Klein was niet de enige aan linkerkzijde die deze bewering deed. Milieu-activisten zeiden al vanaf 2005 dat we tien jaar hadden. En in

1995 hadden ze dat ook al gezegd. Maar in 2015 hoorde het stil-aan duidelijk te zijn dat de mensheid in geen enkel opzicht (politiek, psychologisch, ethisch, noch economisch) in staat is de uitstoot van CO₂ zodanig te beperken dat het tij volledig wordt gekeerd. Zelfs de Europese Unie, die als eerste het klimaat op de wereldagenda zette en niet moe wordt andere landen op hun onverantwoordelijke gedrag te wijzen, concentreert zich sinds de recessie van 2009 op economische groei. Mits er in de komende tien jaar een wereldwijde opstand komt tegen het vrije-marktkapitalisme (het scenario dat ons volgens Klein alsnog kon redden) zal de temperatuurstijging aan het eind van deze eeuw naar alle waarschijnlijkheid zes graden bedragen. We mogen van geluk spreken als we die twee graden niet al in 2030 aantikken.

In een maatschappij die almaar sterker verdeeld raakte was de waarheid omtrent de opwarming van de aarde nog onaantrekkelijker voor links dan voor rechts. De ontkenning van rechts was een botte leugen, maar strookte wel met zijn harteloze politieke realisme. Links, dat rechts lange tijd aan de kaak had gesteld om de onoprechtheid van zijn klimaatontkenning, bevond zich nu in een spagaat. Het moest op het gelijk van de klimaatwetenschappers blijven hameren, maar ook de fictie handhaven dat wereldwijd handelen het ergste kon voorkomen: dat een universele aanvaarding van de feiten, die in 1995 misschien nog het gewenste effect zou hebben gehad, nog steeds het verschil kon maken. Want wat konden ze anders zeggen om tegenspel te bieden aan het liegen van de Republikeinen?

Juist omdat ik me verwant voelde met de gedachte van links dat uitstootvermindering hoe dan ook beter is dan nietsdoen, was ik in ze teleurgesteld. Het ontkennen van de grimmige realiteit en doen alsof het Akkoord van Parijs een catastrofe kon afwenden, was weliswaar begrijpelijk als tactiek om de hoop

levend te houden en mensen voor het idee van uitstootvermindering te blijven winnen, maar als strategie deed het meer kwaad dan goed. Links gaf er zijn geloofwaardigheid mee prijs onder kiezers die nog niet overtuigd waren ('O ja, hebben we nog stééds tien jaar?') en smoorde er het debat mee over hoe de wereldgemeenschap zich moest voorbereiden op grote veranderingen, en hoe landen als Bangladesh gecompenseerd moesten worden voor wat landen als de Verenigde Staten ze aandeed.

De oneerlijkheid had ook zijn weerslag op de prioriteiten. In de voorbije twintig jaar was de milieubeweging gegijzeld geraakt door één enkele kwestie. Deels uit oprechte bezorgdheid, maar ook omdat het minder elitair overkomt, politiek minder riskant is, om over het lot van mensen te spreken in plaats van over de natuur, hadden de grote ngo's al hun kaarten op de klimaatkwestie gezet, een probleem met een menselijk gezicht. De ngo die mij als vogelliefhebber vooral irriteerde was de National Audubon Society, ooit een onvermoeibare voorvechter voor de vogels, maar nu een logge institutie met een overmaatse pr-afdeling. In september 2014 had die pr-afdeling met veel bombarie verkondigd dat de klimaatverandering de grootste bedreiging vormde voor de vogels van Noord-Amerika. Een boodschap die zowel in engere zin oneerlijk was (omdat ze niet strookte met de bevindingen van Audubons eigen wetenschappers) als in bredere zin, omdat niet één sterfgeval onder vogels rechtstreeks kon worden toegeschreven aan de CO₂-uitstoot. Het verlies van leefgebied was in 2014 veruit het grootste gevaar voor Amerikaanse vogels, gevolgd door loslopende katten, botsingen met hoogbouw en bestrijdingsmiddelen. Door het toverwoord van de klimaatverandering te roepen kreeg Audubon een hoop aandacht in de linkse media en was er weer een punt gescoord tegen de klimaatontkenners van rechts, maar het was zeer de vraag of vogels daar iets aan hadden. Het enige

praktische gevolg van Audubons boodschap was volgens mij dat mensen ervan weerhouden werden iets aan de echte en urgente problemen voor vogels te doen.

Ik was zo kwaad dat het me het beste leek een essay te schrijven. Ik begon met een tirade tegen de National Audubon Society, verbreedde die tot een vlamme afwijzing van de milieubeweging in het algemeen, en merkte vervolgens dat ik 's nachts door berouw en twijfel uit mijn slaap werd gehaald. Voor een essayist is zijn stuk een spiegel, en wat ik in deze zag beviel me allermint. Waarom viel ik mede-progressieven zo af terwijl klimaatontkenners zoveel verwerpelijker waren? Het vooruitzicht van klimaatverandering was een stuk erger dan de groepen die ik onder vuur nam. Iedere graad waarmee de temperatuurstijging nog toenam, zou rampzalige gevolgen hebben voor honderden miljoenen mensen over de hele wereld, dus was het niet dubbel en dwars de moeite waard te proberen het een half graadje minder erg te maken? Was het niet idioot om je druk te maken over vogels terwijl de levens van kinderen in Bangladesh werden bedreigd? Ja, het uitgangspunt van mijn stuk was dat we het moreel verplicht zijn om ons ook om andere levensvormen te bekommeren. Maar wat als dat uitgangspunt onjuist was? En zelfs als het wel juist was, gaf ik echt wel zoveel om biodiversiteit? Of was ik gewoon een rijke blanke die het leuk vond om uit vogelen te gaan? En niet eens een pure vogelaar, maar een lijstjesmaker!

Na drie nachten dubben over mijn karakter en beweegredenen, belde ik Henry Finder en zei dat ik van het stuk afzag. Ik was het gewend over het klimaat te tieren tegen vrienden en gelijkgestemden, maar dat leek sterk op het getier dat online valt te zien, waar je je niet om de vorm hoeft te bekommeren en je op de sympathie kunt rekenen van degenen die het lezen. De

poging een afgerond betoog te schrijven, had me bewust gemaakt van mijn slordigheid van denken. En ik liep er een veel grotere kans mee om af te gaan, omdat het geen informele uitingen waren en een publiek zou krijgen van vreemden die er misschien wel afkerig van waren. Met Henry's 'juist wel' in gedachten was ik me de essayist gaan voorstellen als een soort brandweerman, die onvervaard het vuur binnenrent waar anderen alleen maar naar staan te kijken. Maar ik had nu méér te vrezen dan de afkeuring van mijn moeder.

Het essay zou er nooit zijn gekomen als ik in de tussentijd niet een knop op de website van Audubon had aangeklikt om te melden dat ook ik wilde meestrijden tegen klimaatverandering. Dat had ik alleen maar gedaan om retorische ammunitie te vergaren om op Audubon af te vuren, maar er was een stroom van smeebeden om geld op gevolgd, in mijn inbox op de site én in mijn mailbox, minstens achttien in zes weken. Een paar dagen nadat ik Henry had gesproken, opende ik een van die mails en keek tot mijn verbazing naar een foto van mezelf – gelukkig een flatteuze foto, uit 2010 voor het tijdschrift *Vogue*, waarbij de fotograaf me beter had aangekleed dan ik zelf pleeg te doen en me ergens in een veld had laten poseren met een verrekijker, als een heuse vogelaar. De kop boven de mailtekst luidde 'Doe mee met schrijver Jonathan Franzen en steun Audubon'. En nu had ik ze een paar jaar eerder wel wat beleefde complimenten gegeven in een interview voor *Audubon Magazine*, maar niemand had me om toestemming gevraagd voor het gebruiken van mijn naam of beeltenis in wervende advertenties. Het leek me nog maar de vraag of hier geen wet werd overtreden en ik kreeg zin om de draad van mijn essay weer op te vatten.

Een goedaardiger impuls kwam van Henry. Voor zover ik weet interesseerden vogels hem niet in het minst, maar hij scheen wel iets in mijn gedachte te zien dat onze obsessie met

toekomstige rampen ons afhoudt van de oplossing voor milieu-problemen in het hier en nu. In een mail deed hij voorzichtig de suggestie dat ik mijn heilige verontwaardiging wat zou temperen. 'Je stuk zou overtuigender worden,' schreef hij in een volgende mail, 'als je het wat minder polemisch maakte, wat ambivalenter. Wat minder inhakken op mensen die ons iets aan onze voetafdruk willen laten doen, en meer de aandacht vestigen op wat daardoor in de knel komt.' Met elke mail en iedere revisie kreeg hij me verder de kant op van een essay dat niet polemiseerde maar een vraag stelde: hoe kunnen we onze acties zinvol blijven vinden als de wereld gedoemd lijkt? De eindversie was voor het grootste deel gewijd aan een paar wel-doordachte regionale natuurbehoudsprojecten in Peru en Costa Rica, waar de wereld daadwerkelijk wordt verbeterd, niet alleen voor flora en fauna maar ook voor de Peruanen en Costaricanen die er wonen. Projecten die voldoening schenken aan hen die eraan werken, én directe en tastbare resultaten opleveren.

Bij het schrijven over die twee projecten hoopte ik dat stichtingen van het soort dat tientallen miljoenen doneert voor biodieselontwikkeling of windparken in Eritrea, het stuk zouden lezen en op het idee zouden komen om geld te steken in projecten met concreet resultaat. In plaats daarvan kreeg ik een raketaanval te verduren uit het progressieve kamp. Ik doe niet aan social media, maar hoorde van vrienden dat ik voor van alles werd uitgemaakt, tot 'stommeling' en 'klimaatontkenner' aan toe. Snippertjes uit mijn stuk werden uit hun verband gerukt en op Twitter gepost om de suggestie te wekken dat ik tegen het beperken van uitstoot was, net als de Republikeinse Partij, wat me in het gepolariseerde discours van internet meteen tot een klimaatontkenner maakte. En dat terwijl ik de klimaatwetenschap zo serieus neem dat ik geen enkele hoop meer heb voor de poolkappen. Al wat ik had bestreden was het idee

dat een welwillende internationale elite die overal ter wereld bijeenkomt in luxe hotels, het smelten ervan zou kunnen voorkomen. Dit was mijn zonde tegen de orthodoxie. Het klimaat heeft het progressieve denken nu in een zodanige houdgreep dat iedere poging om de discussie bij te stellen (al was het maar met de erkenning dat mensen los van de klimaatverandering toch al voor het uitsterven van talloze soorten zorgen) neerkomt op blasfemie.

Toch had ik wel sympathie voor de klimaatprofessionals die het essay hekelden. Die hadden al tientallen jaren hun best gedaan om alarm te slaan in Amerika, en ze hadden nu zowaar president Obama achter zich, en ze hadden het Akkoord van Parijs – het was een ongelukkig moment om erop te wijzen dat de opwarming van de aarde al een voldongen feit is, en dat het niet waarschijnlijk lijkt dat de mensheid de fossiele brandstoffen voortaan in de grond laat, aangezien niet één land zich daartoe verplicht heeft. Ook begreep ik de boosheid van de alternatieve energiebedrijven, die nu eenmaal bedrijven zijn als ieder ander. Ervan uitgaand dat projecten voor duurzame energie slechts een temperend effect hebben en niets zullen afdoen aan de nog eeuwen durende gevolgen van de CO₂ die we al hebben uitgestoten, zet dat de deuren open naar andere vragen over die bedrijven. Zoals: hebben we echt zo veel windmolens nodig? En moesten die nu echt in ecologisch kwetsbare gebieden worden neergezet? En die zonneparken in de Mojavewoestijn... zou het niet zinniger zijn alle daken van Los Angeles met panelen te bedekken en de vrije natuur ongemoeid te laten? Waren we de natuur niet aan het verwoesten om haar te redden? Volgens mij werd ik op het blog van zo'n bedrijf voor stommeling uitgemaakt.

En wat Audubon betrof: de smeekmails hadden een indicatie moeten zijn voor hun mentaliteit, maar ik werd toch verrast

door hun respons op het essay: persoonlijke aanvallen op iemand van wie ze enkele maanden eerder nog doodleuk de naam en beeltenis hadden gepikt. Zeker, ik had de roede niet gespaard in mijn essay. Ik wilde dat ze ophielden met hun onzin, niet langer verhalen ophingen over wat er over vijftig jaar dreigt te gaan gebeuren, en zich meer op te werpen als beschermers van de vogels waarvan zij en ik zo houden. Maar het enige wat ze leken te zien was de bedreiging van hun ledental en hun inkomsten uit donaties, dus vonden ze dat ze op de man moesten spelen. Er is me verteld dat de voorzitter van Audubon liefst vier salvo's op me afvuurde. Dat is kennelijk wat voorzitters tegenwoordig doen.

En het werkte. Zonder ook maar een van de aanvallen te lezen, puur door de wetenschap dat anderen ze lazen, raakte ik uit mijn doen. Ik voelde me zoals ooit in de zesde klas van de lagere school: door iedereen buitengesloten en het mikpunt van spot die geen pijn had hoeven doen maar het wel deed. Ik kreeg spijt dat ik geen gehoor had gegeven aan mijn nachtelijke angstaanvallen en mijn mening voor me had gehouden. In een toestand van ontredde belde ik Henry en wentelde al mijn spijt op hem af. Zijn reactie, amper verstaanbaar als altijd, was dat zulke onlinereacties slechts 'weer' waren. 'Waar het de publieke opinie aangaat,' zei hij, 'moet je onderscheid maken tussen "weer" en "klimaat". Jij probeert het klimaat te beïnvloeden en dat kost nu eenmaal tijd.'

Het maakte niet uit of ik dit wel of niet geloofde. Het was genoeg om te voelen dat er nog iemand was, Henry, die niet de pest aan me had. Ik troostte mezelf met de gedachte dat, hoewel het klimaat veel te omvangrijk en complex is om beïnvloed te kunnen worden door een enkeling, die enkeling zijn handelen nog wel zinvol kon blijven vinden als het erop gericht was één dorp voor de ondergang te behoeden, één slachtoffer van

mondiaal onrecht te helpen, één lezer aan het denken te krijgen of één vogel te redden. Nadat de onlinestorm was gaan liggen, begon ik berichten te krijgen van milieuwerkers die mijn frustraties deelden maar het zich niet konden permitteren die te uiten. En elk bericht gaf me hetzelfde gevoel: voor jou heb ik dat essay geschreven.

Maar nu, tweeënhalf jaar later, terwijl de ijsschollen verbrokelen en de Twitterpresident zich uit het Akkoord van Parijs terugtrekt, weet ik het niet meer zo zeker. Nu kan ik aan mezelf toegeven dat ik het essay niet alleen schreef als morele steun voor een paar milieuwerkers en om wat donatiegeld naar nuttiger doelen te krijgen. Ik wilde wel degelijk het klimaat beïnvloeden. En dat wil ik nog steeds. Net als de mensen die ik in mijn essay kritiseerde ben ik ervan overtuigd dat de opwarming van de aarde dé kwestie van deze tijd is, en misschien wel dé belangrijkste kwestie uit de menselijke geschiedenis. Ieder van ons bevindt zich nu in de positie waarin de oorspronkelijke bewoners van Noord-Amerika zich bevonden toen de Europeanen arriveerden met hun vuurwapens en pokkenvirus: onze wereld staat op het punt ingrijpend te veranderen, in een onvoorspelbare richting, maar niet ten goede. Ik heb niet de illusie dat we die verandering kunnen tegenhouden. Mijn enige hoop is dat we de realiteit tijdig genoeg onder ogen zien om ons er op een humane manier op te kunnen voorbereiden, en mijn enige zekerheid is dat een open blik op de problemen, hoe pijnlijk misschien ook, veel beter is dan ontkenning.

Als ik het essay nu zou schrijven, zou ik dat er allemaal in verwerken. De spiegel van het essay zoals het in druk verscheen, toonde het boze gezicht van een vogelminnend buitenbeentje dat zichzelf intelligenter achtte dan de meerderheid. Dat beeld zal best met mijn karakter stroken, maar het valt er niet mee

samen, en een beter essay zou dat tot uitdrukking hebben gebracht. In een beter essay had ik ook terechte kritiek op Audubon gespuid, maar daarnaast waarschijnlijk meer sympathie hebben opgebracht voor de mensen die ik kritiseerde: voor de klimaat-activisten die al twintig jaar achtereen hun kansen op succes zien slinken terwijl de uitstoot van CO_2 onverminderd door-
ging en reductiedoelen steeds minder realistisch werden, voor de mensen in de duurzame energiesector, die hun gezin hadden te onderhouden en tenminste hun best deden om voorbij fossiele brandstoffen te kijken, voor de milieuorganisaties die geloofden dat ze eindelijk een kwestie aan de orde stelden die de wereld zou wakker schudden, en voor de progressieve politici die, terwijl het neoliberalisme oprukte en het electoraat tot individuele consumenten reduceerde, de klimaatverandering als het laatste sterke argument voor saamhorigheid zagen. Ik zou vooral ook aan de mensen hebben gedacht die een grotere behoefte aan hoop hebben dan aan een onverbeterlijke zwartkijker – de mensen voor wie het vooruitzicht van een hete, met rampen gevulde toekomst ondraaglijk droef en angstaanjagend is, en die het vergeven zou moeten worden dat ze er liever niet aan denken. Ik zou zijn doorgedaan met reviseren.